

Jarosław Chaciński

ORCID: 0000-0002-3825-8184

Akademia Pomorska w Słupsku

jaroslaw.chacinski@apsl.edu.pl

Коменда Ольга Іванівна: Універсальна творча особистість в українській музичній культурі [Twórcza uniwersalna osobowość w ukraińskiej kulturze muzycznej] (Національна музична академія України імені П.І. Чайковського Київ 2020)¹

Komenda Olga Ivanivna – Universal Creative Personality in Ukrainian Musical Culture – Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv 2020

Abstract

The main theme of the reviewed work is an attempt to define the concept of active universalism of the creative personality based on the available literature in the field of many sciences, its characteristics in the confrontation with the achievements mainly in the field of psychology, historically oriented culturology and musicology. The most important issue is to present the richness of Ukrainian musical culture, ranging from representatives of its national canon (Mykola Lysenko) to contemporary composers, most of whom are attention was paid to Oleksandr Kozarenko.

Słowa kluczowe:

osobowość twórcza, ukraińska kultura muzyczna, Mykoła Łysenko, Oleksandr Kozarenko

Keywords:

creative personality, Ukrainian musical culture, Mykola Lysenko, Oleksandr Kozarenko

Głównym wątkiem przedstawionej do oceny pracy jest próba zdefiniowania pojęcia aktywnego uniwersalizmu osobowości twórczej w oparciu o dostępną literaturę

¹ Dysertacja na uzyskanie stopnia doktora nauk o sztuce, <http://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2370/komenda-dysertatsiya-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dostęp: 06.06.2020.

z zakresu wielu nauk, jego charakterystyka w konfrontacji z osiągnięciami głównie w zakresie psychologii, historycznie zorientowanej kulturologii oraz muzykologii.

Dla autorki chyba najważniejszym zagadnieniem jest przedstawienie bogactwa muzycznej kultury ukraińskiej, poczynając od przedstawicieli jej kanonu narodowego (Mykoła Łysenko) po kompozytorów współczesnych, spośród których najwięcej uwagi poświęcono Oleksandrowi Kozarencu.

Z treściowej struktury pracy wynika podstawowa jej teza, mająca za zadanie przekonać czytelnika, że wybitne osiągnięcia kompozytorskie wiążą się najczęściej z wielostronną, uniwersalną osobowością twórczą². Olga Komenda uwypukla jej aktywny, działalnościowy aspekt. Zaznacza, że kompozytorzy, których analizuje, wykazują się swoistą wielostronną działalnością muzyczną, dzięki której wzmacniają i ubogacają własny potencjał twórczy, egzemplifikowany interesującymi utworami.

Rzeczywiście, wielo- i wszechstronna osobowość twórcza jest cechą wielu wybitnych, także polskich, kompozytorów, tym samym praca ta jakkolwiek poświęcona muzyce ukraińskiej, nabywa wymiar uniwersalny, wykraczający poza ramy kultury narodowej. Tak więc spośród rodzimych twórców muzycznych naszego kraju wymieniałbym, jako przykłady, Karola Szymanowskiego i Krzysztofa Pendereckiego. Nie skupiając się z braku miejsca na dokładnej analizie tych geniuszy muzycznych, z punktu widzenia podjętej w tej pracy pozycji naukowej³ pragnąłbym przedstawić ich misję w potrzebie nadawania ważności w formułowaniu pojęcia uniwersalizmu kulturowego i humanistycznego, w których zawiera się również troska o kulturowo-cywilizacyjny rozwój własnego narodu. Karol Szymanowski, poddając interpretacji rozumiejącej jego geniusz, pisał m.in., że: „owym tajemniczym „x” muzycznego równania mogły być z zewnątrz w jej «literacką» treść wprowadzone elementy religijne, filozoficzne, dziejowo-tragiczne czy jakiegokolwiek inne – i one to stanowić miały (...) «głębię» czy «wartość duchową» poszczególnego dzieła”⁴.

Uniwersalizm Krzysztofa Pendereckiego można interpretować jako „pragnienie zbudowania «wielkiej syntezy» (...) jako ukoronowanie (...) drogi artystycznej, polegającej na przekształceniu na język symboliczny towarzyszących (...) przez całe życie idei, które mają być «opowiedziane muzyką»”⁵. Sądzić należy, i taka jest zapewne intencja autorki rozprawy, że podstawowe życiowe cele kompozytorów,

² Z pracy przekonujemy się także, że ten typ osobowości twórczej wiąże się często z kompozytorami, którzy nie osiągnęli wielkiej popularności, nie zajęli miejsca w panteonie wybitnych artystów Ukrainy. Jednak nawet taki skromniejszy dorobek twórczy tych kompozytorów wart jest uwagi, ponieważ autorka dostrzega w ich osobowościach ważny dla współtworzenia kultury narodowej wkład.

³ Obaj byli wybitnymi kompozytorami, którzy poza talentem twórczym wykazywali się działalnością wykonawczą, literacką, publicystyczną, organizacyjną, a także charakteryzowali się ponadprzeciętną wiedzą i wrażliwością na zjawiska kulturowe, społeczne i historyczne swojego kraju.

⁴ Karol Szymanowski, „Fryderyk Chopin”, w *Karol Szymanowski, Pisma*, t. 1, *Pisma muzyczne*, (Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1984), 98.

⁵ Jarosław Chaciński, „Dzieło muzyczne obrazem wspólnych losów w Europie Środkowej i Wschodniej - na marginesie percepcji muzyki przez młodzież w Polsce, Niemczech i na Ukrainie”, *Наукові Збірки Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка, МУЗИКОЗНАВЧИЙ УНІВЕРСУМ*, Випуск 42-43: Lviv 2018, 201.

wyrażać siebie poprzez muzykę możliwie w sposób doskonały, wymagają od nich „uniwersalnych osobowości twórczych”, z którą w sposób zintegrowany wiąże się ich wielostronna „aktywność” zawodowa.

W powiązaniu z powyższą konkluzją za jedną z podstawowych metod badawczych obrano „aktywno-strukturalną”⁶ analizę osobowości twórcy stworzoną przez psychologa Alekseja Leont’eva, której aspekt doskonalenia „aktywno-motywacyjnej”⁷ sfery ujętego tak procesualnie, jak i w zorientowaniu na cel bardzo trafnie charakteryzuje jednostki twórcze, dostrzegające, że właśnie różnorodność ich potencjału działaniowego w sferze kompetencji i obecności w życiu publiczno-artystycznym jest warunkiem spełnienia się w swoich kompozycjach.

Olga Komenda, poddając w pierwszej części pracy, jak i kolejnych rozdziałach analizie osobowości poszczególnych kompozytorów, konstruuje ich wielostronne (zgodnie z przyjętą tu definicją uniwersalizmu) profile, które tworzą integralny obraz, jako istotę idiomu „człowiek – dzieło”. Dlatego też za szczególną wartość tej pracy uważam stworzenie typologii „aktywnej, uniwersalnej osobowości twórczej” takich kompozytorów jak m.in:

- Mykoła Łysenko (pianista, dyrygent, pedagog, folklorysta, kompozytor, działacz muzyczno-społeczny);
- Mykoła Leontowycz (kompozytor, nauczyciel muzyki, folklorysta, dyrygent);
- Borys Latoszyński (kompozytor, dyrygent, pedagog);
- Oleksandr Kozarenko (pianista, kompozytor, muzykolog).

Oczywiście autorka, dokonując zabiegu prezentacji kompozytorów w ich podstawowych „rolach”, nie czyni tego w sposób sprawozdawczy, ale postępuje według systematycznie stosowanej metody analityczno-porównawczej, zaś celem tego badania jest stworzenie modelu opisu osobowości twórczej właśnie w aspekcie jej uniwersalnej aktywności. Postrzegam to jako bardzo ciekawy wkład autora rozprawy w tworzenie systematyki ujęcia osobowości twórcy, do tej pory niestosowany w muzykologii.

Na szczególną uwagę zasługują zastosowane w pracy metody badawcze, które są urozmaicone, nawiązują do kilku gałęzi nauk, ale przede wszystkim w tym przypadku pozwalają na skuteczne wyjaśnienie postawionych problemów, a także umożliwiają wnikięcie w ich istotę. Wyróżnię niektóre z nich:

- *metoda analizy i uogólnienia* – w odniesieniu do osobowości twórczej kompozytora analiza pozwala na pogłębienie rozumienia jej indywidualnej odrębności, wydobycie cech właściwych tylko dla niej, uwarunkowanych z opisanych wcześniej rodzajów wielostronnej aktywności artysty. Uogólnienie jest zaś sposobem spojrzenia na jednostkę twórczą i jej osobowość w różnych sytuacjach kontekstowych i w porównaniu z innymi badanymi;
- *metoda wzajemnych związków, integracji, syntezy i typologii* – w tej metodzie zawierają się różne sposoby podejścia umożliwiające wielostronne i pogłębione

⁶ Коменда Ольга Іванівна, Універсальна творча особистість в українській музичній культурі, 19, <http://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2370/komenda-dysertatsiya-2.pdf?sequence=1&isallowed=y>, dostęp: 06.06.2020.

⁷ Ibidem.

rozumienie procesu poznawania osobowości kompozytorskich. *Wzajemne związki* można pojmować wielorako: zarówno jako interpretację różnic i podobieństw, np. pomiędzy rodzajem działalności muzycznej a preferencjami twórczymi, czy wreszcie w perspektywie porównania osobowości twórczych właśnie w kategorii uniwersalizmu. Metoda (kategoria) *integracji* wydaje się być najbardziej oczekiwanym narzędziem w badanym tutaj obszarze – osobowości twórczej. Jej cechy – wielostronność, uniwersalizm powinny wspierać o holizm, a więc całościową, zintegrowaną strukturę. Działalność kompozytora w przestrzeni publicznej opiera się na potencjale twórczym, w którym koncepcja i realizacja od dzieła do jego wykonania i upowszechnienia jako kulturowa i humanistyczna wartość powinna być procesem wewnątrznie spójnym. Zintegrowanie to tworzy ogólny obraz uniwersalnego kompozytora, niezbędnego do nadania dziełu przekonywującego, symbolicznego przekazu.

I wreszcie *metoda strukturalno – typologiczna*. Efektem jej stosowania jest wyróżnienie uogólnionych typów twórcy i jego uniwersalnej osobowości przedstawionej według określonego wzoru. Stanowić on będzie wiarygodny sposób porządkowania głównego pojęcia tej pracy, której podstawową cechą jest właśnie określona struktura.

- *metoda obserwacji i historycznej ewolucji* – nazwałbym w polskiej nomenklaturze jako technikę zbierania informacji w określony sposób. Te dwa człony odróżniają się od siebie, a jednocześnie uzupełniają. Trudno bowiem ujednoczyć gromadzenie wiedzy o historycznych kompozytorach, np. Mykoły Łysenki (poznajemy go i interpretujemy głównie poprzez dokumenty) z kompozytorami współczesnymi, takimi jak Oleksandr Kozarenko (który dostarcza nam osobiście ciągle nowych informacji o sobie np. poprzez ekspresję artystyczną – wykonawstwo pianistyczne, uzupełnioną o prezentacje słowne – prelekcja, pogadanka albo swobodny narracyjny wywiad).

Rozdziały drugi, a przede wszystkim trzeci i czwarty przekonują nas o konsekwencji stosowania przez autorkę wyróżnionych metod badawczych.

Pierwszym wrażeniem, które przychodzi po pobieżnym chociażby przejrzaniu tej treści, jest uznanie jej wielkiego rozmiaru i zawartej w niej bogactwie analiz oraz interpretacji. Olga Komenda podejmuje się bowiem wyzwania dokonania przeglądu poglądów o uniwersalizmie twórczej osobowości od epoki przedchrześcijańskiej, przedśredniowiecznej, aż do czasów współczesnych, zarówno w odniesieniu do kultury muzycznej światowej i europejskiej, jak i ukraińskiej. Nie zaskakuje przy okazji fakt, że zasadniczym przedmiotem badań jest rodzima kultura, ale właśnie ona dla czytelnika zagranicznego stanowić może bardzo ciekawy poznawczo-eksploracyjny obszar. Z pracy tej przekonujemy się o słuszności obrania przez autorkę podejścia metodologicznego, opartego na wzajemnie uzupełniających się wymiarach: kulturowo-historycznym i strukturalno-typologicznym. Warto przy okazji zauważyć, jak pozycja kulturowo-społeczna kompozytorów oraz idąca za tym struktura jego uniwersalnej osobowości twórczej zmieniała się pod wpływem przemian założeń ideowych

poszczególnych epok. Przywołując pojęcie uniwersalizmu, jakkolwiek charakteryzując je w nieco innym znaczeniu, bardziej w powiązaniach z aspektami filozofii, teologii i kultury, trzeba zauważyć, jak bardzo różniło się jego rozumienie w porównaniu np. epok średniowiecza i renesansu. Uniwersalizm średniowieczny był przecież podporządkowaniem się idei chrześcijaństwa i wynikającemu z niej teocentryzmowi (uniwersalizm chrześcijański jako jedność świata), renesans zaś zwracał się w stronę człowieka, nie odwracając się wszakże od Boga. Człowiek renesansu to taki, który, ujmując to w ogromnym uproszczeniu, dużo wie i rozumie, opanował wiele umiejętności. Stąd uniwersalna koncepcja osobowości twórczej zdefiniowana przez Olę Komendę skłania się bardziej ku temu drugiemu znaczeniu. Kompozytorzy, których autorka analizuje, wykazują wiele umiejętności, ale aby być przekonującymi, muszą je dobrze opanować i następnie zaprezentować w przestrzeni publicznej.

Powracając do rozdziałów o osobowościach twórczych w rodzimej dla autorki muzycznej kulturze ukraińskiej, zauważamy, że klamrę tego fragmentu pracy tworzą Mykoła Łysenko i Oleksandr Kozarenko. Unikając wzajemnego porównania tych obu postaci, żyjących przecież w różnych epokach, trzeba zwrócić uwagę na cechę ich obrazu osobowości, łączącej w sobie zorientowanie na twórczy cel z silną motywacją jego osiągnięcia i przekonaniem o niezbędności wielostronnego profesjonalizmu uniwersalnych, różnorodnych aktywności. Kompozytorzy żyją w określonej czasoprzestrzeni, ale tylko niektórzy z nich nakładają na siebie dziejowe zobowiązanie wobec narodu i jej kultury. M. Łysenko, jak opisuje to autorka, „głosił konieczność poświęcenia się pracy na rzecz ojczyzny i był pozbawiony w tym niezdecydowania, wyrażając głębokie przekonanie, że postępuje właściwie. Zatem motywacja działalności M. Łysenki jako twórcy – indywidualisty (kompozytora, wykonawcy) swoją siłą i znaczeniem ustępuje motywacji jako osoby muzyczno-publicznej”⁸.

Oleksandr Kozarenko natomiast, deklarujący się jako duchowy spadkobierca spuścizny i misji Mykoły Łysenki, świadomie dąży do ukształtowania języka wyrażania swojej twórczości w formie syntezy, zaś w dążeniu tym zbliża się do innych twórców (K. Penderecki, J. Stankovycz, A. Schoenberg). Tę syntezę, na co wskazuje Olga Komenda, opiera na triadzie „tekstu, interpretacji i znaku (...)” a indywidualno-twórczym parametrem uniwersalnej twórczej osobowości O. Kozarenki jest wyższego poziomu *narodowa tematyka twórczości*⁹.

Kompozycja w języku współczesnym, więc i w przekonaniu O. Kozarenki staje się pewnego rodzaju intelektualnym dyskursem, zaś jego własności rozumieć należy jako „koncepcję wyjaśniania natury relacji między dziełem a jego ukrytym sensem”¹⁰.

⁸ Коменда Ольга Іванівна, *Універсальна творча особистість в українській музичній культурі*, 234. <http://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2370/komenda-dysertatsiya-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dostęp: 06.06.2020.

⁹ Коменда Ольга Іванівна, *Op.cit.* 389.

¹⁰ Władysław Panas, *Z zagadnień interpretacji strukturalno-semiotycznej*, http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/9804/Z_zagadnien_interpretacji_strukturalno-semiotycznej.pdf, dostęp: 24.04.2020.

Uniwersalność współczesnych osobowości twórczych należy więc, co z pewnością daje się odczytać z tego fragmentu pracy Olgi Komendy, do sfery osobowości, które, wyrasta poza tradycyjne rozumienie różnorodnych form aktywności, takich jak: kompozytor, wykonawca, pedagog, działacz społeczny itd. W warunkach powszechnej medializacji, integracji sztuk, nowoczesnych technik tworzenia i nieustannego, artystycznie motywowanego dyskursu intelektualnego, istnieje potrzeba zrewidowania rozumienia osobowości kompozytora, którego potencjał twórczy uzależniony jest na pewno jak dawniej od talentu, ale także od jego wrażliwości na symbolicznie przetwarzaną rzeczywistość i jej sublimację estetyczną. Proces kształtowania się uniwersalizmu osobowości staje się w takich warunkach wielostronnym, a także w znacznej mierze pozamuzycznym dążeniem do różnorodnego wyrażania materiału dźwiękowego.

W konkluzji oceny rozprawy Olgi Komendy pragnę zaakcentować bogactwo literatury wykorzystanej do jej powstania. Zawierają się w niej pozycje z bardzo wielu dyscyplin naukowych, spośród których wymienić należy m.in.: historię i filozofię kultury, psychologię, teorię osobowości, psychologię muzyki i twórczości, teorię i historię kultury muzycznej, teorię i metodologię muzykologii, teorię muzycznego wykonawstwa i pedagogiki.

Bibliografia

- Chaciński, Jarosław. „Dzieło muzyczne obrazem wspólnych losów w Europie Środkowej i Wschodniej - na marginesie percepcji muzyki przez młodzież w Polsce, Niemczech i na Ukrainie”, Наукові Збірки Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка, МУЗИКОЗНАВЧИЙ УНІВЕРСУМ, Випуск 42-43: Lviv 2018: 201.
- Chaciński, Jarosław. „Dzieło muzyczne obrazem wspólnych losów w Europie Środkowej i Wschodniej - na marginesie percepcji muzyki przez młodzież w Polsce, Niemczech i na Ukrainie”, Naukovi Zbirki L'vivs'koyi nacional'noyi muzichnoyi akademii imeni M.V. Lisenka, MUZIKOZNAVCHIJ UNIVERSUM, Vypusk 42-43: Lviv 2018, 201.
- Коменда, Ольга Іванівна. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі, 19, <http://elib.nakkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2370/komenda-dysertatsiya-2.pdf?sequence=1&isallowed=y>, dostęp: 06.06.2020.
- Komenda, Ol'ga Ivanivna. *Universal'na tvorcha osobistist' v ukrain's'kij muzichnij kul'turi*, 19, <http://elib.nakkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2370/komenda-dysertatsiya-2.pdf?sequence=1&isallowed=y>, dostęp: 06.06.2020.
- Panas, Władysław. „Z zagadnień interpretacji strukturalno-semiotycznej”. W: *Zagadnienia literaturoznawczej interpretacji*, red. Janusz Sławiński, Jerzy Świąch, Wrocław: Ossolineum, 1979: 9-24. http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/9804/Z_zagadnien_interpretacji_strukturalno-semiotycznej.pdf, dostęp: 24.04.2020.
- Szymanowski, Karol. „Fryderyk Chopin”, W *Karol Szymanowski, Pisma*, t. 1, *Pisma muzyczne*, 98. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1984.